

Alen KALAJDŽIJA

ETIMOLOGIJA POJEDINIH OJKONIMA U DOLINI GORNJEG I SREDNJEG TOKA RIJEKE BOSNE

SAŽETAK

U ovome radu pokušava se, na temelju prostorne i vremenske vertikale, a to znači na osnovu ustanovljenoga geografskog kriterija - doline rijeke Bosne, koja je bila, i s obzirom na vremenski aspekt, središte (posebno srednjovjekovnoga i kasnije osmanskoga) bosanskoga kulturno-vjersko-državnog kontinuiteta, ukazati na određene lingvističke determinante koje su učestvovala u stvaranju pojedinih ojkonima. Analizirani ojkonimi jesu: Sarajevo, Vogošća, Visoko, Moštre, Kakanj, Zenica i Vranduk, koji su specifični, kako po svojoj kulturno-historijskoj ulozi, tako i po onomastičkim osobinama koje u nekim slučajevima imaju upravo iskazanu vezu između imena i uloge tog ojkonima u određenome historijskom trenutku.

KLJUČNE RIJEČI: etimologija, glasovni zakoni, Sarajevo, Vogošća, Visoko, Moštre, Kakanj, Zenica, Vranduk, supstantivizacija adjektiva

1. UVOD

1.1. U znanosti je odavno ustanovljeno da postoji bitna veza između vlastitih imena i različitih pojava u povijesti naroda. Tako je ustanovljeno da toponimija pruža dragocjene podatke o različitim utjecajima društvene, vjerske i kulturne klime pojedinih društava kao i o utjecajima koje su imale različite društvene skupine u odnosu jednih spram drugih (usp. Šipka 1998: 120; Kristal 1987: 114). Na tlu Bosne i Hercegovine kao, uostalom, i na brojnim prostorima ne samo Balkanskoga poluotoka već i evropskoga geografskog prostora uopće, mogu se ustanoviti toponimski sadržaji koji svjedoče upravo sjecište različitih utjecaja etničkih skupina, jezika, kultura, vjerovanja, različitih oblika društvenih organizacija, kako potvrđuju etnološko-arheološka istraživanja pojedinih geografskih područja te etimološka ispitivanja vlastitih imena.

1.2. U rekonstrukciji i utvrđivanju etimologije onomastika od izuzetne je važnosti poznavanje društvenih prilika za koje se može pretpostaviti da su ostavile traga u toponimiji. Otuda i proistječe činjenica da na mnogobrojna pitanja znanosti odgovore treba tražiti upravo primjenom interdisciplinarnih metoda u istraživanju, za što se posebno vidi važnost, kad je lingvistika u pitanju, u etimološkim studijama.

2. SARAJEVO

2.1. U pisanim historijskim izvorima ime Sarajeva veže se za njegova prvog utemeljitelja i vakifa Isa-bega Ishakovića, koji je podigao dvor (saray) na lijevoj obali rijeke Miljacke (Kupusović 1997: 48), po kojem je i prozvano Sarajevo. Naime, u literaturi se ime Sarajeva tretira kao „složenica riječi *saray* = dvorac i *ova* = polje" (Gazić 2005: 20) odnosno „naziv Saray-ovasi (polje oko dvora) javlja se prvi puta 1455. godine u Popisu Isa-bega Ishakovića" (Zlatar 1997: 54), a na ovu postavku još je prije ukazao i Šabanović (1952: 14). Ono što se lingvistički čini neoborivim jeste činjenica da je grad Sarajevo dobilo ime po sarayu, dvoru, ali ono što se čini sumnjivim u analizi jeste sastavni dio imena Sarajevo *-ova*, polje.

2.2. Nastavak korijenskog morfema *-ova*, iz turskog jezika, znači polje, te sličnu pojavu nalazimo npr. i u imenovanju Bijelog Polja, grada koji se nekada zvao Akova (tur.: < ak + ova = bijelo + polje).¹ Zanimljivo je, naime, kako je došlo do toga da u imenu Sarajeva imamo u sufiksu *-evo* nastavak *-o*, oznaku gramatičkog morfema za srednji rod, u odnosu na gramatički, izvorni nastavak *-a*, koji nosi oznaku ženskog roda, pošto se u imenu Akova, kao i u primjerima drugih toponima, sačuvao upravo taj nastavak. Drugim riječima, pitanje glasi kako je morfološka struktura *-ova* prešla u nastavak *-evo*. Moguće je, stoga, da ime Sarajeva nema veze sa korijenskim morfemom *-ova* pošto bi onda morfološki oblik nominativa morao glasiti „Sarajova", odnosno „Sarajeva" zbog prijelasa.

2.3. Ako se uzme u obzir da je u zvaničnom Popisu Isa-bega Ishakovića upotrijebljen naziv Saray-ovasi, onda u to nema sumnje, ali to ne mora značiti da je i sami grad dobio ime po polju oko dvora, kako glasi prijevod sintagme / složenice Saray-ovasi. Osim toga, treba napomenuti da se u vakufnami Isa-bega Ishakovića grad spominje i kao „Saray", ali se u istoj vakufnami upotrebljava i oblik „Saray ovasi" (Šabanović 1952: 14), što doslovno znači polje oko dvora, dok se vrlo često Sarajevo u orijentalnim rukopisima naziva

¹ H. Šabanović (1952: 14) upućuje na veći broj geografskih imena koji su dobili naziv spajanjem nekoga korijenskog morfema s oblikom ova / ovasi: "Ak-ova, Edže-ovasi, Artik-ova, Pasan-ova itd".

Saray~Bosna (možda kao pandan na starije ime Vrhbosna). Inače, ime „Sarajevo“ u sačuvanim historijskim izvorima, relativno davno, zabilježeno je s početka 16. st., tačnije prvi put 5. marta 1507. u pismu Feriz-bega, bosanskoga gospodara, koji se zahvaljuje Dubrovčanima na daru, u kojem se spominje: „I umnoži vi Bgb vbse dni u č(a)sti. Pisa se meseca marta e dbnb. U Saraevu.“(Truhelka 1911: 136).

2.4. Odgovor na pitanje nastanka imena Sarajeva, s obzirom na lingvističke okolnosti, treba se tražiti u jednom drukčijem načinu tvorbe ovog ojkonima. Naime, općepoznata je stvar da se u imenima ojkonima vrlo često krije njihov pridjevski karakter koji se gubi u kategorijalnoj preobrazbi pridjeva u imenice - supstan-tivizaciji.² Na osnovu toga, oblik „Sarajevo“ treba shvatiti kao složenicu nastalu od korijenskoga morfema saraj- i prisvojnog pridjeva -ov te gramatičkog nastavka za srednji rod, koji je i znatno češći od oblika nastavaka za ženski rod jednine (Fekete 1969: 109) na osnovu čega dolazimo do rekonstrukcije oblika kao: saraj + ov +o > šaraj + ev + o > Sarajevo. Osim toga, u južnoslavenskoj toponomastici zabilježeni su oblici sa dodatkom prisvojnog sufiksa -ov / -ev, što upućuje na jedan od provjerenih načina tvorbe ojkonima. Dokaz tome jest i njihov nemali broj, do danas sačuvanih i zabilježenih, npr.: Kreševo, Šipovo, Kraljevo, Lastovo, Brodarevo, Nahorevo, Koševo i si.

Prema tome, u imenu Sarajeva došlo je do kontaminacije orijentalnog, korijenskog i slavenskog, derivacijskog morfema. Na osnovu toga, u doslovnom slavenskom obliku, Sarajevo bi značilo isto što i Dvorovo.

3. VOGOŠĆA

3.1. Jedna od župa koje su postojale u periodu srednjovjekovne bosanske države u dolini rijeke Bosne bila je i Vidogošća (Andelić i dr. 1984: 106), koja se u historijskoj literaturi poistovjećuje i sa samom Vogošćom (Hadžijahić 2004: 274). Međutim, lingvistički se ne može objasniti gubljenje dijela korijena -i d- (skupine koja čak nije ni cjelovit slog), a koja je dovela do finalnog oblika „Vogošća“, pošto u lingvističkoj literaturi nije ustanovljeno gubljenje suglasnika -d- u intervokalnoj poziciji ili registriran regresivni tip asimilacije u skupini -io- od koje je trebalo dobiti -o-, pa ovakvo tumačenje etimologije ovoga ojkonima lingvistički nije uvjerljivo.

3.2. Sliv rijeke Bosne bio je jezgrom srednjovjekovne države Bosne (usp. Hadžijahić 2004: 276), a geografski položaj mjesta Vogošća priključuje

² Dovoljno bi se bilo zadržati na imenima država kao primjeru takve pojave, a i geografski prostor samo Bosne i Hercegovine ispunjen je izuzetno velikim brojem takvih primjera.

se tome prostoru (usp. Jovanović 1967: 13 - 15) pa je vrlo vjerovatno da je Vogošća svoje ime dobila još iz tog perioda (što je posebno važno ako se pretpostavlja da je u korijenu značenja onima Vogošća *gost*, redovničko zvanje Crkve bosanske, mada se ova imenica može tumačiti i van tog značenja).³ Čini mi se da više činjenica govori tome u prilog.

3.3. Mislim da se ojkonom Vogošća treba razumijevati kao imenička složenica sastavljena od četiriju morfema: korijenskoga morfema *vel-*, drugoga korijenskog morfema *-gost-*, trećega, derivacijskog morfema, formanta *-j-* te gramatičkoga nastavka *-a*.

3.4. Na temelju ove rekonstrukcije proizlazi da je morfem *vel-* korijenski morfem pridjeva velik - koji je nastao od staroga praindoevropskog **uel*, & koji je tvoren dodatkom sufiksa *-ik* (usp. Skok 1973: 593), da je korijenski morfem *gost* također indoevropska, sveslavenska i praslavenska riječ bez paralele u baltičkom (Skok 1971: 595), da je *-j* baltoslavenski, sveslavenski i praslavenski pridjevski sufiks (Skok 1971: 741), a da je nastavak *-a* zapravo gramatički nastavak koji se dodaje na osnovu riječi pošto se veže za derivacijski sufiks *-j* uz koji obrazuje nastavak za muški, ženski ili srednji rod (usp. npr. Skok 1971: 741 ili Matasović 1998: 128). Na osnovu ovih podataka proistječe da je ime naselja Vogošća u rekonstrukciji glasilo **Velgostja*. Zapravo, u strukturi ove imenice, s obzirom na starije jezičko stanje, morali su postojati i poluglasi pa je bilo **Velbgostbja*. Nakon što su poluglasi nestali, dobili smo gore dati primjer rekonstruirane riječi.⁴ Naravno, nakon toga desile su se određene fonetske zakonitosti koje su dovele do toga da se suglasnička skupina *-st~* reflektira pod zakonima jotovanja suglasničkih skupina u suglasničku zapadnoštokavsku skupinu *-šč*, da je finalno *~l* iz prvoga dijela složenice na kraju sloga prešlo u *o* (pa se dobija oblik *veo-*), koji regresivnom asimilacijom daje oblik *vo-*, kao integralni dio imeničke složenice *Vogošća*. Dakle, historijski proces u nastanku ovoga imena bio je sljedeći: **Velbgostbja* > **Velgostja* > **Veogošća* > *Vogošća*. Lingvistički gledajući, ovi su procesi ustanovljeni i u brojnim drugim slučajevima, mada se ipak, kako je to u etimologiji čest slučaj, može ponovno preispitati i pokušati ustanoviti nekakav drukčiji način nastanka ovoga imena. Međutim, važno je pomoću drugih naučnih sredstava i primjenom interdisciplinarnih metoda, potvrditi ovu mogućnost, a njih ima više:

³ "Naziv Vogošća je prilično star; pominje se u pisanim izvorima još u XV vijeku, a nastao je vjerovatno onako kao i mnoga druga imena većih mjesta i pojedinih predjela od kakvog starog ličnog imena koje se završavalo na 'gost' ili slično tome" (Jovanović 1976: 12).

⁴ Ovdje nije moguće izvršiti definitivnu rekonstrukciju jer ne znamo tačno kad je nastalo ime Vogošća, ali se po kriterijima savremene fonetske strukture dobija oblik **Velgostja*, koji je zato najprije i ekspliciran pod ovim oblikom.

3.4.1. Najhitnije je da ovako rekonstruirani oblik ne odstupa od ustanovljenih lingvističkih principa u rekonstruiranju i reflektiranju pojedinih fonetsko-morfoloških kategorija.

3.4.2. Oblici imena koji završavaju sufiksom *-ja* služe za tvorbu imenica pridjevskog značenja (Bošković 2000: 3 IO)⁵ koje u konkretnom slučaju znači da je Vogošća mjesto velikoga gosta, odnosno, veliki je gost posjednik toga područja, ono mu pripada po nekoj osnovi (pa možda i po tome što je on tu boravio pa je po njemu mjesto i prepoznatljivo i prozvano).

3.4.3. Primjeri toponima građenih sufiksom *-ja* upravo potvrđuju njihov pridjevski karakter kao što je Banja Luka zapravo Banova Luka tj. Ban + ja + Luka (usp. Skok 1971: 741), odnosno Međeđa < Med(v)jed + ja, tj. mjesto gdje borave ili su boravili ili je tu bilo medvjeda, pa je to zapravo „medvjede mjesto" - Međeđa i sl.

3.4.4. Na području srednje Bosne postoji i mjesto Velogošće, u općini Kreševo, i mislim da i ovaj toponim upravo potvrđuje morfološku strukturu koja upućuje na strukturu imena Vogošća, s tom razlikom da nije bilo lingvističkih razloga za realizaciju glasovnih promjena kakve su se desile u imenu Vogošća (naravno, tu se misli na promjenu korijenskog morfema velik: vel > veo > vo i na pojavu da je oblik Velogošće tvoren derivacijskim sufiksom *-je* sa oznakom srednjeg roda).

3.4.5. U onimu Vogošća potvrđen je leksički princip onomizacije, kad se od zajedničkih imenica tvore vlastita imena, što potvrđuje i činjenica da postoji i veći broj takvih ojkonima (ali i antroponima): Živogošće, Gostinje, Velogošće; Gostimir, Miogost i si. (usp. npr. Skok 1971: 595; HER 2004: 372, knj. 3.)

3.4.6. U historijskim izvorima, pored toga što se zna da je gost bio redovnik Crkve bosanske, potvrđeno je i još jedno redovničko zvanje - veliki gost. Da je u Crkvi bosanskoj uobičajen poseban oblik njegovanja i poštivanja vjerskih predstavnika govori činjenica da se u sačuvanim srednjovjekovnim bogumilskim dokumentima spominju sintagme *veliki gost*, *veliki djed*, u kojima se pridjev *veliki* upravo koristio kao poseban način izražavanja važnosti vjerskih dostojanstvenika i odanosti takvim autoritetima.

3.4.6.1. Tako se u jednom dokumentu Stjepana Kotromanića (između 1323. i 1326.), iz kojeg u transliteraciji izdvajam jedan segment, navodi: (...) *azb Sti Grbgurb a zovomb banb Stepanb gnb bosnbski (...) predb dem*

⁵ Istina, Bošković tvrdi da su to apstraktne imenice, ali je, po mome mišljenju, kad je u pitanju tvorba toponima sa sufiksom *-j-*, relevantnija činjenica da one posjeduju značenje posesivnosti,

Alen KALAJDŽIJA: Etimologija pojedinih ojkonima u dolini... rijeke Bosne

velikimb Radoslavomb (< pred djedom velikim Radoslavom) *i predb gostemb velikinib Radoslavomb i predb starcemb Radomiromb...* (Dizdar 1997: 59),⁶

3.4.6.2. Mislim da je sasvim razumljivo što se u imenu Vogošća čuva spomen na to zvanje, kako i po geografskoj pripadnosti Vogošća gravitira dolini rijeke Bosne, koja je bila središtem srednjovjekovne bosanske države, a samim tim nalazila se u u zoni djelovanja Crkve bosanske.⁷

3.4.7. Akcenatski oblik imena također pruža još jednu potvrdu postavljene mogućnosti pošto je u savremenom jeziku kratki uzlazni akcent na prvom slogu (Vogošća), što svjedoči istovremeno da je došlo do prelaska silaznog akcenta sa sloga ispred koji je, dakle, bio kratki silazni, kao što pokazuje slog -gost- (Vogošća). To potvrđuje i mogućnost da je došlo do regresivne asimilacije u skupini *veo-* > *vo-* pošto taj slog nije pod akcentom (usp. savremeni oblik *veoma*, gdje imamo naglasak, ali i razgovorne *najo* < *najeo*, gdje ga nema). Tako bi bili ispunjeni i akcenatski uvjeti.

3.5. Zanimljiva činjenica, koja se uopće uklapa u razvoj jezičkih osobina srednjovjekovne, a samim tim i zapadnoštokavske idiomatske bosanske posebnosti, jeste šćakavizam, koji je dobijen i sačuvan u jotiranoj skupini *-st-*. To istovremeno potvrđuje da je šćakavizam bio rasprostranjen do samoga Sarajeva, ili nadomak njega, pa je vjerovatno i utjecao na izvjestan način na jezičke karakteristike toga podneblja. Također, potrebno je ukazati na činjenicu da se u pojedinim historijskim zapisima spominje i oblik Vogošta (Jovanović 1967: 12), odnosno Gogošta, kako prenosi Hazim Šabanović, kao prvi zapisani spomen ovoga mjesta iz jednoga turskog popisa (cit. prema Jovanović 1967: 26).⁸ Međutim, u dijalektološkim istraživanjima zabilježen je specifičan dijalekatski prostor ovoga dijela Bosne koji potvrđuje da je izvorni dijalekatski oblik šćakavski (usp. npr. Ivić 2001: 193 - 194), a štokavizam je vjerovatno naknadna lingvistička intervencija.

⁶ Ova povelja pisana je u Moštru (Anđelić i dr. 1984: 125), koje se nalazi u blizini grada Visokog.

⁷ Čini se da u prilog tome govori i činjenica da je u Vogošći u blizini Cvijetića kuća nekad postova i stara crkva koja je nestala, ali se to mjesto naziva i danas Crkvenjak (Jovanović 1967: 25).

U ovoj analizi nisam ulazio u detaljnije ispitivanje ovoga fenomena, ali je značajno da se u zvaničnim dokumentima ojkonim Vogošća spominje upravo s ovakvom morfološkom strukturom te iz tog razloga ne ulazim u razmatranje ove pojave koja može biti uvjetovana različitim razlozima - lingvističkim i ekstralingvističkim. U studiji ovakvog tipa bitno je da i oblik sa -št dokazuje da se u korijenu imena nalazi suglasnička skupina -st, suglasničkoga dijela jednosložne imenice *gost*.

4. VISOKO

4.1. U historijskoj literaturi Muhamed Hadžijahić (2004; 276), pozivajući se na mišljenje historičara (Jireček, Anđelić, Vego, Basler), ustanovljuje da je širi prostor srednjovjekovnoga grada Visokog poistovjećivan sa samom Bosnom (usp. i Anđelić i dr. 1984), koja je u svome razvoju nekad obuhvatala župe Bosna, Vidogošća, Vrhbosna, Lepenica, Lašva-Brod⁹ i Trstivnica (Anđelić i dr. 1984: 106).

4.2. Samo ime grada Visokog veže se za stari srednjovjekovni grad Visoki, podignut na najistaknutijem visu među obroncima planinskog vijenca (Anđelić i dr. 1984: 158), iako se navodi da je samo ime Visoki oronimijskog porijekla (Anđelić i dr. 1984: 158), što nije isključeno.

4.3. Za pretpostaviti jeste da je ime grada Visoko došlo od oblika Visoki (usp. Anđelić i dr. 1984: 158). Na pitanje zašto je dobio oblik sa značenjem srednjeg roda odgovor treba potražiti vjerovatno u tendenciji neutraliziranja roda ojkonima nastalih u procesu supstantivizacije jer je takav oblik nemarkiran i neutralan, a i znatno češći (usp. Fekete 1969: 109), a osim toga, on se nije odnosio samo na grad već na šire područje oko samoga grada, tako daje vremenom i semantički postao razlikovan.

5. MOŠTRE

5.1. Mjesto Moštre, koje se nalazi nedaleko od Visokog, političko-vjerskog središta srednjovjekovne Bosne, bilo je visoko učilište Crkve bosanske (Basler 1975; 473 - 486, cit. prema Hadžijahić 2004: 228), ali i sjedište dida te Crkve (Hadžijahić 2004: 263), pošto je u njemu bila njegova hiža, u kojoj je napisana i jedna sačuvana povelja bana Stjepana II Kotromanića,¹⁰ što upućuje na zaključak da je to bio prostor na kojem se sastajao državni bosanski sabor (Anđelić i dr. 1984: 125).

5.2. Za ime Moštre Hadžijahić (2004: 228) pretpostavlja da je nastalo od imenice manastir, što je lingvistički suspektno pošto je teško objasniti da se stsl. oblici „monastir“, ali i „molstir, molster i molstr“ (Hadžijahić 2004: 228) mogu reflektirati u oblik Moštre. Istina, možda bi se od oblika „molstr“ na izvjestan način (opet lingvistički u cijelosti neprihvatljiv način) putem jotiranja suglasničkih skupina i prelaskom -l u -o na kraju sloga to moglo očekivati.

⁹ Brod je starije ime Zenice (usp. Jalimam 1991: 17).

¹⁰ Usp. dio citata iz te povelje dat u tački 2. 4. 6. 1.

Međutim, ono što je sumnjivo jest sami oblik "molstr", koji nije poznat šire, ali je zabilježen „molster" ili „molstir" (Skok 1972: 452).

5. 3. Ono što mi se čini lingvistički relevantnijim, kad je u pitanju etimologija ovoga ojkonima jesu sljedeće mogućnosti: Moštre bi moglo biti izvedeno od imenice mošt(i), starocrkvenoslavenske riječi, koja se proširila i na zapadnoštokavska područja kao učena liturgijska riječ, nasuprot koje na širem zapadnom srednjojužnoslavenskom prostoru postoji oblik moć(i), kojom se obilježavaju "materijalni ostaci iz zemaljskog života blaženika i svetaca prema kojima vjernici postupaju s velikim poštovanjem" (HER 2004: 208, knj. 6). Druga je mogućnost da se korijenski morfem može povezati sa leksemom *mošt*, koji predstavlja "slatki sok zrelog grožđa ili drugog voća u kojem još nije počelo alkoholno vrenje", koji svoje porijeklo vodi od latinskog *mustus*: mlado vino, a usporednice su još u njemačkom *Most* i u talijanskom *mosto* (usp. HER 2004: 235, knj. 6), ili da se eventualno radi o praslavenskome korijenskom morfemu *mostb* (HER 2004: 234, knj. 6).¹¹ Nastavak -e u obliku imena Moštre predstavlja gramatički oblik jednine u nominativu srednjeg roda, nastao po zakonu prijeglasa iza umekšane skupine -št-, s kojom na taj proces svakako djeluje i stari derivacijski sufiks -r-, odakle npr. potječe pridjev *mokar* od glagola *močiti* (usp. Skok 1972: 449), odnosno kao i pridjevi *dobar*, *vedar* (usp. Skok 1972: 448) i *si*. Naime, na korijenski oblik *mošt* ili *most* dodan je derivacijski sufiks -r te gramatički nastavak za srednji rod jednine: *mošt- + -r- + -e*, pa po tom principu Moštre znače lokalitet sa moštima, ili prostor na kojem se nalazi, proizvodi slatki sok zrelog voća, odnosno mjesto u kojem je *most*, koje posjeduje *most*, baš kao što *vedar* znači onaj koji posjeduje vedrinu, *dobar* dobrotu, *mokar* "mokraću", tj. koji je smočen.

5. 4. Dakle, izvjesno je da je -r nastavak za derivacijsku tvorbu adjektivnih riječi, ali je korijenski morfem semantički zamagljen. Ono što bi moglo pomoći razrješenju ove enigme jeste ispitivanje historiografskih podataka o spomenutim mogućnostima. Ono što je suspektno u spomenutim tvrdnjama jeste da je historijski neprihvatljiva mogućnost da se istočna liturgijska riječ raširi na zapadnom prostoru, a ostale mogućnosti podjednako su prihvatljive i neprihvatljive, samo je daljnje ustanovljavanje značenja problem historijskih fakata koje treba provjeriti.

¹¹ Ono što se uklapa posebno u ovu teoriju jeste pojava i drugih primjera koji poznaju prelazak skupine -str- u —šr—, kao u primjeru korijenskoga morfema prasl. i stsl. *ostrb* > oštr. To je lingvistički fakt. Historijski bi mogao biti taj da se Moštre prostiru uz rijeku Bosnu (usp. Anđelić i dr. 1984: 108), pa je logično da je tu postojao *most*, posebno zato što je to sjedište dida i učilište Crkve bosanske.

6. KAKANJ

6.1. Korijenski morfem ojkonima Kakanj, prema dostupnim etimološko-onomastičkim informacijama, potječe od indoevropskog i neindoevropskog leksičkog osnova. Korijenski osnov ovoga ojkonima, naime, u vezi je sa "excrementumom", izmetom djece (usp. Skok 1972: 17; HER 2004: 14, knj. 5). Naime, Skok (1972: 17) zapaža da se korijenski osnov redupliciranoga sloga, karakterističnog za dječiji govor, glagolske imenice *kdka* dovodi u vezu i sa ie. i ne-ie. jezicima: tur. *kaka*, arb. *kake*, ngr. *kakci*, tal. *cacca*, perz. *keke*, iz čega se izvodi prasl. oblik glagola **kakati*, odnosno praie. korijenski morfem **kak* (usp. HER 2004: 14, knj. 5). Ono što se nameće kao zaključak u ovom problemu jeste i pitanje samoga značenja ojkonima Kakanj.

6.2. Nesumnjivim se čini osnov iz koje je ime derivirano, ali mislim da se u tumačenju ovoga ojkonima ne treba uzimati doslovno značenje posto je zbog eufemizma izvjesno da se radi i nekom drugom značenju, baš kao što je u vezi lat. *secreto* sa sekretarem, tj. tajnikom i sa sekretom, što je u strogoj tajnosti onoga koji ga posjeduje. Tako bi ojkonom Kakanj mogao značiti ili eufemizirani oblik nekoga drugog značenja, ili tabuizirani ili metaforički upotrijebljen leksički element za izražavanje određenog pojma, upravo kako pokazuju i neki drugi derivirani oblici zabilježeni npr. u dalmato-romanskom *katram* < **kakram*, smrad, gnjilež, tjelesna mahana, odnosno *kakaraca* (Sutomore), nezrelo voće uopće (Skok 1972: 17).

U svakom slučaju, etimologiju ojkonima Kakanj treba tražiti u korijenskom morfemu **kak*, ali njegovo definitivno značenje nije u cijelosti osvjetljeno i pruža se samo polazna osnova od koje se treba kretati.

6.3. Na osnovu pretpostavljenog korijenskog morfema ojkonima Kakanj potrebno je objasniti i preostali morfološki sastav, koji se sastoji, kako se meni čini, od sljedećih leksičkih elemenata: derivacijskih morfema -n- i -j (usp. Bošković 2000: 302 - 320) te nultoga gramatičkog nastavka nastalog od poluglasa. Može se pretpostaviti da je iza korijenskog morfema **kak* bio tvrdi poluglas: *kak'b*, jer bi mehki izazvao prvu palatalizaciju, ukoliko je ime nastalo u vrijeme djelovanja ovoga glasovnog zakona. Ostale je dijelove lahko razumjeti pošto savremeni oblik kosih padeža potvrđuju postavku da je između korijenskog i derivacijskog elementa nekad stajao poluglas koji je izgubljen u slaboj poziciji. Do stapanja derivacijskih morfema -n- i -j u kvalitativno nov glas *-nj* došlo je nakon gubljenja poluglasa u slaboj poziciji. Prema tome, rekonstruirani oblik ojkonima Kakanj glasio bi: **kak + bnb + jb*.

7. ZENICA

7.1. Ime Zenice u historijskim izvorima prvi put spominje se 20. 3. 1436. u sačuvanoj vijesti u Dubrovačkom arhivu (Jalimam 1991: 20). Kako navodi Jalimam (1991: 19) postanak imena Zenice poprilično je nejasan, ali se dosadašnja onomastička istraživanja temelje na postavci da je ime Zenice izvedeno iz riječi bazenica, bazga, zova (Jalimam 1991: 19), odnosno ime Zenica "dolazi od slavenske riječi Bazenica čiji je stariji oblik B'zenica. Korijen riječi BAZ je od naziva za bazgu (zovu) koja je u ovom kraju mnogo rasla" (Ibrahimpašić 1975). Petar Skok (1971: 125) smatra da je ime Zenice izvedeno iz korijena "baz", gen. "*bza", tj. od pridjeva "*bzen'

7.2. Potrebno je, međutim, ukazati da postoji barem još jedna mogućnost u ustanovljavanju etimologije ojkonima Zenica. Razlog tome jeste taj što se, također, lingvističkim putem može ustanoviti provjeren princip u tvorbi ovoga ojkonima.

7.2.1. Etimologija Zenice može se dovesti i u vezu sa glagolom "zenuti" odnosno sa glagolom "zepsti", pošto se oba oblika izvode iz prasl. *zeb- < ie. *gembh-. Tako je u procesu tvorbe išao sljedeći postupak: *zeb + bnb + ik + a. Kad je poluglas nestao u slaboj poziciji, suglasnici -b- i -n- došli su kontakt jedan s drugim, što je uvjetovalo gubljenje suglasnika -b-.¹²

7.2.3. Što se tiče značenja mjesta Zenice protumačenoga u kontekstu glagola zepsti, odnosno zenuti (u bosanskom razgovornom jeziku javlja se i oblik zehnuti, sa sekundarnim, neetimologijskim -h-), mislim da bi se ono trebalo tražiti u vezi sa značenjem *nicati*, *klijati*, *klicati* (Skok 1973: 650), odnosno *pojavit* se. Možda je i vezi sa doslovnim značenjem glagola zepsti, ili sa imenicom zeba, koja je, također, u vezi sa glagolom zepsti (usp. Skok 1973: 647) a po kojoj bi Zenica bila mjesto zeba.

7.3. Moglo bi se zaključiti na temelju sprovedenog postupka da se etimologija ojkonima Zenica veže za prasl. glagolski korijen *zeb- < ie. *gembh-, ali se njegova manjkavost tiče historiografske prirode budući da nema nikakva historijskog dokumenta koji bi na bilo kakav način osporio pretpostavljenu tezu da je ime Zenice izvedeno iz korijenskoga prasl. morfema *b'bz'b. Naprotiv, najbitnije je u ovome slučaju da postoje historijski dokumenti koji svjedoče upotrebu oblika B'zenica, odnosno Ibzenica (usp. Ibrahimpašić 1975). Jasno je šta se desilo sa glasom *b* kad se našao u suglasničkoj skupini na početku riječi sa glasom *z*.

¹² Istu promjenu uočavamo u primjeru glagola ginuti < gibnuti: gubiti (usp. Vuković 1974: 220).

7.4. Osim toga, tumačenje po kojem se ime Zenice izvodi od prasl. korijena, koji označava zovu, može se ustanoviti lingvističkim metodom.

7.4.1. Stariji nezavisni padežni oblik bio **b'bz'b*, što potvrđuje kasnije reflektirani oblik *baz*, od kojeg je izveden pridjev na *-en'b*: *b'bz + en'b > bzen*. Ono što se realiziralo u kasnijoj tvorbi samo je naknadni derivacijski proces u kojem je na spomenuti oblik **bzen~* dodan derivacijski sufiks *—ik*, pa je, tako, zabilježen i oblik "Zenik", mahala u Sarajevskom polju (Skok 1971: 125) < **Bzenik*, na koji je dodan nastavak *-a*. Cio tvorbeni postupak može se objasniti na sljedeći način: **b'bz'b + en'b + ik'b + a > B'bzenika > Bzenika > Bzenica > Zenica*.¹³

7.4.2. Jedina mahana u ovoj analizi jest sufiks *-en'b>*, za koji je karakteristično da je služio u tvorbi starijeg leksika, ali da nije dopuštao vezivanje za drugi sufiks (Skok 1971: 491) pa se postavlja pitanje otkud derivacijski nastavak *-ic-*

7.4.2. Jasno je da se u obama primjerima koji su poslužili za utvrđivanje etimologije ojkonima Zenica uočava derivacijski sastav *-nica < n + ik + a*, ili eventualno da se sufiks *-n-* ponašao kao dio osnove supstantiviziranih imenica *i-tipa* - kao npr. čbrni (usp. Bošković 2000: 216), pa je, prema tome, bilo: *-ni (b'bzeni / zeb'bni) + ka*. Ipak, čini mi se da se vjerovatnije radilo o tvorbi u kojoj su učestvovali sufiksi *-n-*, *-ik-* i *-a*.

7.5. Na osnovu prikupljenih podataka, uočljivo je da nam lingvistička analiza u procjeni semantike ojkonima Zenica nije dostatna i da se definitivan odgovor treba tražiti uz pomoć nekih drugih znanstvenih disciplina, u konkretnom slučaju radi se o historigrafskome metodu.

8. VRANDUK

8. 1. U pisanim historijskim dokumentima ustanovljeno je daje također jedan od gradova koji je ulazio u sastav srednjovjekovne bosanske države bio grad-tvrđava Vranduk (usp. Jalimam 1991). „Po mišljenju nekih istraživača ime Vranduk dolazi od riječi 'vrata', jer se u starijim poveljama Vranduk piše kao Vratnik, dok drugi misle da to ime potječe od riječi 'braniti', zato što se iz nekih izvora čita kao 'Branduk'." (Ibrahimpašić 1975).

8.2. Po mome mišljenju mislim da se etimologija ojkonima Vranduk ima pretpostaviti i rekonstruirati kao složenica u kojoj je lahko uočljiv slavenski pridjev „vran“, što znači crn (HER 2004: 32, knj. 12). Ono što ostaje kao dio

¹³ U ovim primjerima ja sam uvjetno ponudio relativan hronološki proces u reflektiranju pojedinih glasovnih promjena i alternacija; one su nekad mogle biti simultane nekad sukcesivne.

složenice jest neslavenski supstrat, imenica „duk“, koja čak nije uopće česta u južnoslavenskoj toponomastici, a koja zasigurno vodi porijeklo od prijeslavenskog naseljavanja Balkana, na čijem se prostoru srednjovjekovne Bosne nalazi i Vranduk, koji bi po nekim indicijama mogao biti stara ilirska utvrda (usp. Ibrahimpašić 1975). Naime, čini se da drugi dio složenice imena Vranduk, *duk*, potječe od latinskog *dux*, što znači vođa, odnosno, u slavenskoj se leksikologiji spominje i *duka*, što znači plemićka titula, vojvoda, gospodar, vladalac (usp. HER 2004: 62, knj. 3). Imajući u vidu povijesni kontekst i namjenu ovoga grada tvrđave, mislim da se može doći do logična zaključka u vezi sa semantikom, odnosno sa etimologijom ovoga ojkonima.

8.3. Prema tome, Vranduk bi se trebao, konačno, rekonstruirati kao *vran* + *duk*, tj. crn + vojvoda, vladalac, iz čega proistječe da je došlo, najvjerojatnije, do unutaronimskog transfera apelativizacije, što nije rijedak slučaj u južnoslavenskim onomastičkim primjerima.

9. ZAKLJUČAK

Uvidom u lingvističku analizu obrađenih ojkonima dolazi se do zaključka da su većinom nastali u procesu supstantivizacije adjektivnih riječi, izuzev ojkonima Zenica, koji, opet, u svome korijenu nosi pridjevski karakter dodatkom sufiksa -n-. Određena zamagljena značenja ojkonima osvijetljeni su na način da je Sarajevo, zapravo, isto što i Dvorovo, Vogošća je mjesto velikoga gosta, Moštre su mjesto sa moštima, Visoko je dobilo ime od grada Visoki, Kakanj je u vezi sa eufemiziranim i redupliciranim ie. i ne-ie. korijenom *kak(a), značenje ojkonima Zenica veže se, ipak, za korijenski morfem *b'bz'b (zova), dok se ojkonim Vranduk ima pretpostaviti kao složenica od dvaju korijenskih morfema: *vran*, tj. crn i *duk*, tj. plemić, vitez, vladalac.

CONCLUSION

Upon examination of the linguistic analysis of the treated place-names, we have consequently concluded that they had mostly emerged in the process of substantivisation of the adjectival words, apart from the place-name Zenica which, again, in its root bears an adjectival form because of the suffix -n-.

Certain blurred meanings of the place-names are cleared out in a following way: Sarajevo [Saray-castle + slav. possessive suffix -ov-o] is in fact identical to Dvorovo [castle]; Vogošća is the place of a big guest; about Moštre there are three meanings: a place with remainings of sacred people, or unfermented grape juice or it is a place with bridge; Visoko got its name from

the town Visoki; place-name Kakanj is connected to the eufemized and reduplicated ie. i ne-ie. root *kak(a); meaning of the place-name Zenica is connected to the root morfeme *b'bz'b (eldertree); while the place-name Vranduk is to be assumed as a compound word, compounded of two root morfemes: vran [black] and duk [duke, knight, ruler].

LITERATURA

1. Anđelić i dr. (1984) - Anđelić, Pavao; Bojanovski, Ivo; Čović, Borivoj; Marijanović, Brunislav, *Visoko i okolina kroz historiju*, I, Prehistorija, antika i srednji vijek, Skupština opštine Visoko
2. Bošković, Radosav (2000), *Osnovi uporedne gramatike slovenskih jezika*, Trebnik, Beograd
3. Bradarić i dr. (1987) - Bradarić, Stjepan; Čanković, Miodrag; Divčić, Matija; Dragić, Javo; Haračić, Adem; Memić, Hamdo; Šehić, Adul; Šternberg, Samuel, *Kakanj*, monografija, Istorijski arhiv, Sarajevo
4. Dizdar, Mak (1997), *Stari bosanski tekstovi*, II izdanje, Alef, Sarajevo
5. Fekete, Egon (1969), „Mileševo ili Mileševa“, *Onomastica Jugoslavica*, Glasilo Međukademijskog odbora za onomastiku, Ljubljana
6. Gazić, Lejla (2005), „Sarajevo u poeziji bošnjačkih autora na turskom jeziku“, Blagaj, islamsko predanje i bošnjačko naslijeđe, Preporod, Sarajevo, III/3-4/2005
7. Hadžijahić, Muhamed (2004), *Povijest Bosne u IX i X stoljeću*, Preporod, Sarajevo
8. *Hrvatski enciklopedijski rječnik: HER* (2004), Novi liber, Zagreb, knj. 3, 12
9. Ibrahimpašić, Fikret (1975), „Zenica kroz istoriju“, *Zenica, monografija*, Skupština opštine Zenica i Spektar Zagreb
10. Ivić, Pavle (2001), *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika (uvod i štokavsko narječje)*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci / Novi Sad
11. Jalimam, Salih (1991), *555 godina Zenice, putopisne bilješke i zapisi o zeničkom kraju*, Dom štampe, Zenica
12. Jovanović, J. Stanoje (1967), *Vogošća*, Geografsko društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo
13. Kristal, Dejvid (1987), *Kembrička enciklopedija jezika*, No lit, Beograd
14. Kupusović, Amina (1997), „Vakufnama Isa-bega Ishakovića“, *Sarajevo, prilozi historiji*, Institut za istoriju, Sarajevo

Alen KALAJDŽIJA: Etimologija pojedinih ojkonima u dolini... rijeke Bosne

15. Matasović, Ranko (2003), *Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb
16. Peco, Asim (1988), *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*, Naučna knjiga, Beograd
17. Skok, Petar (1971), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, A - J*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
18. Skok, Petar (1972), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, K - poni*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
19. Skok, Petar (1973), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, poni - Ž*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
20. Šabanović, Hazim (1952), „Dvije najstarije vakufname u Bosni“, Prilozi za orijentalnu filologiju, II, Sarajevo
21. Šipka, Danko (1998), *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad
22. Truhelka, Ćiro (1911), „Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive“, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo
23. Vuković, Jovan (1974), *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Naučna knjiga, Beograd
24. Zlatar, Behija (1997), „Zlatni period Sarajeva“, *Sarajevo, prilozi historiji*, Institut za istoriju, Sarajevo